ADATTÁR

Szauder József

SCHEDIUS ÉS SZENTJÓBI SZABÓ 1791-BEN KÉSZÜLT, ISMERETLEN ESZTÉTIKAI TANULMÁNYAI

Írásaik megérdemlik a tanulmány nevet, noha csak írásbeli dolgozatok, melyeket az esztétikai tanszék betöltése körüli concursus zárthelyi vizsgáján készítettek 1791. december 26-án (az ügyről, szereplőiről és összefüggéseiről ld. az ugyanebben a számban közölt tanulmányomat: *Az esztétika-tanszék betöltésére kiírt pályázat és kritikatörténetünk 1791-ben*). Kiadatásuk nemcsak azért szükséges, mert vezető irodalmárok eddig ismeretlen és fontos iratai, hanem azért is, mert az ország egész író-értelmiségét reprezentáló húsz pályázó közül ők ketten képviselik az időszak nálunk élő esztétikai gondolatát a legmagasabb színvonalon és legjellemzőbben, egy célra irányulóan tömör összefoglalás határai között.

Schedius Lajos már ekkor elsőrendű értője a szépnek és a „széptudományok"-nak; oly logikával, erős és széles körű tárgyi tudáson fegyelmezett, biztos ítélőképességgel közli spekulativitásra hajló gondolatmenetét, hogy nagy művének, a *Principia philocaliae*-nak távoli előzményeit, némiképp csíráit is felfedezhetjük e kis tanulmányban. Ráismerni benne a később Szemere Páltól kedvelt professzorra, a romantikába átvezető idealista filozófusra. — Szentjóbi Szabó László ezzel szemben az egész pályázat egyetlen igazi költő-esztétája; dolgozata elméletileg jóval bizonytalanabb a Schediusénál, de a korszerű társadalomkritika, lázongás és elvágyódás kifejezését tekintve igazabb is, szebb is az övénél; gondolatmenetének lendületét az az esztétikai terminusokban megfogalmazódó emberség és szabadságvágy diktálja, amely majd pusztulásba is viszi a költőt. Mindkettejüket mélyen érintette koruk szépség- és szabadságvágya, meg is fizettek a jakobinusokhoz sodró indulataikért.

Noha az akkor még nagyon lelkes Belnay György Alajos és a nagy műveltségű Nitsch Károly Dániel dolgozatai is megérdemelnék a kiadatást — azok is komoly irodalmi és elméleti olvasmányok érett tanulságainak egy adott helyzetben, forrásmunkák kézbevétele nélkül, személyes esztétikai műveltségen alapuló kifejezései —, hely hiányában csak Schedius és Szentjóbi Szabó eddig ismeretlen, tudománytörténetileg jelentős, a kor nemzetközi esztétikai műveltségének színvonalán mozgó és még ma is vonzó írásait tesszük közzé.

E két jellegzetes latin nyelvű szöveget a fogalmak és a terminusok pontosabb megvilágítása céljából magyarul is közöljük. A korban uralkodó klasszicista poétikának megfelelő *elegantia* és *venustas* (a választékos szépség és a kellem) és más terminusok lehetőleg egyértelmű lefordítása interpretáció is, értelmezése azoknak a fogalmaknak, melyek jórészére akkor még a németben is keresték a megfelelő kifejezést. Hogy a *sublimitas*, a fenség eszméje hiányzik a dolgozatok többségéből, az nem jelenti szerzőink elmaradottságát: inkább csak önkorlátozásukat mutatja az egyetemi, tehát „iskolai" — vagyis kulturálisan szükségképp korlátozott — ügy figyelembevételével. Szentjóbi Szabó azonban (de Nitsch is pl., aki lelkesen hirdette Osszián „simplicitas Homerica"-ját) érezhetően túlment azokon a kereteken, melyeket a kultúra konzerválásával működő egyetem állított elébük.

A fordításban ezért számon kellett tartani azokat a konnotatív jelentéseket is, melyek a latin terminusokból (főleg szerzőinknél) eléggé kiérezhetőek. E mellékértelmeket (pl. a *tenuis* vagy az *érzéki* kapcsán, máskor a filozófiai műszavaknál, pl. *clara et distincta idea*) szögletes zárójelbe tettük.

Schedius Lajos vizsgadolgozata

[Tétel] I. Cum duo praecipue sint, quae aesthetici, quoad mentis dotes, a Studioso artium et literarum elegantiorum exigunt, scilicet *bonus gustus* [a margón:] goût Geschmack, et *ingenium aestheticum* (Genie), ostendatur, in quo utriusque indoles et natura consistat? An ista ad facultates animae primitiuas, an deriuatiuas pertineant? et demum, e quibus constitutivis constent, et e quibus causis resultent?

[Schedius válasza] Si quis, non inuita Minerua, artibus liberalioribus et studiis humanitatis, ut Cicero vocat, operam impendere cupit, si arctiore consortio Musarum Charitumque dignus censeri vult: nae is excultas habeat, necesse est, animi vires et facultates tum eas, quae ad rectum de aliorum operibus elegantioribus iudicium ferendum pertinent, tum vero eas, sine quibus nemo quidquam im[m]ortalitate vel etiam qualicunque laude dignum in rebus, ad artes et literas humaniores spectantibus, efficere aut in lucem proferre poterit. Priores illas animi facultates uno nomine *sensus pulchri* seu *boni gustus* complecti solent aestheticae doctores; posteriores vero *ingenii aesthetici* denominatione insignire. De utriusque indole ac natura adeo nunc ex instituti nostri ratione sigillatim agere liceat. (1)

Sensum pulchri quem vulgo *bonum* di cimas gustum* omnes fere Philosophi, eum esse aiunt habitum animae, quo pulchram in artis et naturae operibus invenire ac sentire, et a deformi seu turpi discernere valemus. Composita adeoque est haec facultas animae ex *sensatione* seu potius facultate sentiendi, et ex *iudicio* seu facultate iudicandi. Nisi enim quis sensibus suis percipiat id, quod in rebus extra se positis pulchrum est, neque de illo iudicium ferre, neque illud a deformi discernere unquam posse, videri debet. Quum autem facultas sentiendi aeque ac facultas iudicandi animae nostrae per naturam omnino competat: unicuique etiam sana mente praedito *facultatem* quasi sensus *pulchri* a natura inesse oportet. Quare is, qui *sensum* hunc *pulchri* in se ipso excitare, excolere et perficere cupit, non solum id agendum sibi esse putare debet, ut multa exercitatione et usu sensus suos satis subtiles, acutos et aptos reddat ad rerum externarum impressiones, quantum fieri potest (2) adcurate et viuide excipiendas, verum etiam omni ratione iudicium suum multa, quae quidem huc spectet, experientia, ita subigere debet, ut promtam sit et expeditum semper in rerum omnium pulchritudinibus animaduertendis et diiudicandis.

Jam de indole ac natura *ingenii aesthetici* dispiciamus. *Ingenium* omnino (Genie überhaupt) ex Philosophorum recentiorum sententia, est complexus omnium animi virium et facultatum aequali ratione et gradu excultarum atque perfectarum, ita, ut nulla alteram impediat, quo minus libere sese exerere possit, sed et potius *ἁρμονικῶς* concinant quasi, se mutuo adiuvent et promoueant. Unde iam facile adparet, quid ad ingenium *aestheticum* pertineat. Eas etenim facultates naimae, quae adhiberi debent, ad opera elegantiore seu *αἰσθητικὰ* felici conatu elaboranda et proferenda, si uno complecti nomine velis, *ingenium aestheticum* dixeris, ästhetisches Genie, ein schöner Geist, si hoc vocabulum in bonam partem interpreteris. Praecipuae itaque partes ingenii huius fere has constituere licet: *facultatem sentiendi*, Empfindung; *imaginationem* s. *φαντασίαν*, et quae cum coniuncta est, *facultatem fingendi*, Dichtungsvermögen; *iudicium* Urtheilskraft, et huius species, *ingenium* arctiori sensu sic dictum Witz; atque *acumen* Scharfsinn; denique omnino *ratio* Vernunft. (3) Singularum harum facultatum natura omnino spectata, cum satis superque nota sit, et earum definitiones in quouis fere compendio Philosophiae theoreticae occurrat, hic eam prolixius evoluere et describere superuacaneum esse existimo.

Ex praecedentibus iam, si modo recte constituta sint, nunc satis colligere licet, quid de hac quaestione mihi videatur: „Utrum sensus pulchri et ingenium aesthet[icum] ad facultates animae primitiuas, an deriuatiuas pertineant?" Deriuatiuis omnino facultatibus animae eas accensere nullus dubito, quum neutra *per se* existat, sed nonnisi ex coniunctione plurium animae facultatum resultet. *Sensus pulchri per se* proprie nullus est, non est singularis quaedam functio animi nostri; verum quum ea, quae sensibus acutis et excultis percipis, iudicio examinas, pulchritudines et venustates earum facile eruis, et recte vel adprobas vel damnas, te *bono gustu* seu *sensu pulchri* praeditum esse unusquisque rei peritus fatebitur.

Eadem est ratio *ingenii*, quod appellant, *aesthetici*. Non est illa facultas primitiva aliqua animae, sed *oritur* nonnisi ex felici concentu, harmonia, et aequali perfectionis gradu omnium illarum animae facultatum, quas supra enumerauimus.

Quae in superioribus a me prolata sunt, fere iam sufficiunt, ad evoluendam quaestio-(4)-nem ultimo loco propositam: „Ex quibus constitutiuis constant bonus gust[us] et ing[enium] aesth[eticum], et e quibus causis resultant?" Constitutiua essentialia ut vocant Philosophi, quae necessario requiruntur ad constituendum *sensum pulchri* sunt, tum sensus exculti et perfecti, quibus nititur facultas sentiendi perfecta, tum iudicium subactum et exercitatum. Ad constitutiua ingenii aesth[etici] pertinere mihi videntur: facultas sentiendi, imaginatio, facultas fingendi, iudicium et eius species *ingenium* der Witz, at acumen, ac denique ratio.

* *Sensum pulchri*, der Geschmack, goût non satis latina loquendi ratione *bonum gustum* dici, a multis iam animadversum est. Cicero quidem iam vocabulo *gustus* utitur, at non pro facultate rectum de pulchro iudicium ferendi, verum pro ipsa actione ea sentiendi, quae amoena et pulchra sunt. Eadem ratione etiam rebus pulchris ipsis, quas aliquis sentit, *saporem* tribuit.

Causas, ex quibus resultare dici possent duae hae animae facultates saepius memoratae, colligas iam ex ipsa fere cuiusuis earum indole ac natura. Sensum pulchri scilicet si quis sibi comparare, seu potius eum, quem iam a natura animae suae inditum habet excolere et acuere cupiat, hoc sibi maxime incumbere existimet, ut sensuum si et acumine, quantum fieri potest, aucto, iudicii quoque subtilitatem exerceat et in venustis ac pulchris, quae sensuum ope percipit, detegendis et diiudicandis adhibere discat. Fiet vero hoc, si praestantissima artis et ingenii opera, saepe et studio indefesso contemplatus fuerit, legerit, examinauerit, aliorumque sententias de eo, quod pulchrum et venustum est, ad trutinam reuocare studuerit. — Ingenium vero aestheticum a multis rerum adiunctis, (5) ab educatione, qua quis usus est, a conditione et vitae genere, cui sese quis dedidit, pendet, neque ita facile, ut sensus pulchri recuperari et corrigi potest, si iam ad deuia deflexerit. Enim vero, si cui iam ita natura ipsa fauit, ut eximium quoddam, quasi aequilibrium seu aequalitatem facultatum har[um] animae et concederet, huic profecto omni ratione modoque cauendum est, ne unam aliamue har[um] facultatum magis exerceat et perficiat, quam caeteras, ne felix illa harmonia, quae inter easdem intercedit turbetur atq[ue] interrumpatur. Attamen naturalis illa ingenii vis necesse est, ut continua exercitatione et improbo labore augeatur et adiuvetur; nisi enim utrumque amice conspiret, nil laudabilis in quopiam genere artium & literar[um] elegantior[um] effici posse, in aprico est. Id quod Horatius de poesi testatur, in epistola ad Pisones:

Natura fieret laudabile carmen, an arte | Quaesitum est, Ego nec studium sine diuite vena, | Nec rude quid prosit video ingenium. Alterius sic | Altera poscit opem res et coniurat amice. (6)

[Tétel] II. Comparentur poetae recentiores cum antiquioribus, atque cum ratione definiatur, utris elegantiae venustatis maior laus competat.

[Válasz] In istituenda comparatione inter Poetas recentiores et Veteres, si quis recte versari velit, haec sine dubio ineunda videtur ratio, ut singula poesos genera, quantum fieri potest percurrat, dispiciatque, quid in unoquoque a Graeciae Latiique scriptoribus praestitum sit, et quantum laudis nostri et proxime praecedentis aevi poetae iure suo sibi vindicare possint. Eandem rationem vero, sed succincte et brevibus hic sequi eo magis officii mei esse existimaui, quum consilium, quo hoc argumentum studiis nostris propositum est, sine dubio eo tendat, ut inde intelligere liceat, quantum quiuis nostrûm ex recentior[um] aeque ac veter[um] poetar[um] lectione sibi notum et proprium reddiderit, qualinam sensu et iudicio eos legerit.

Ut adeoque a poemate epico et poetar[um] principe *Homero* exordiar, omnes sensu pulchri quodam[m]odo exculto praediti, quibus illum legere et intelligere contigit, uno ore fatentur, illum a nemine poetar[um], qui post eius tempora carmina concin[n]ârunt, superatum esse, quod ad elegantiam naturalem et venustatem nulla arte quaesitam, nullo fuco adiutam, attinet. Virgilius (7) in *Aeneide*, magis Veneres artificiosas, ut hac loquendi forma utar, sectatur; auidius ea captat, quae subtilia, abdita et ingeniosa sunt, quam quae naturalem quendam leporem prae se ferunt. In his vero, quod magnopere dolendum, recentiores poetae epici, Klopstock, Milton (in poemate: the loft Paradise, and regained Paradise), Voltaire in Henriade *caet.* magis Virgilium, quam Homerum sequi videntur: cum contra *Tasso*, quantum quidem iudicare valeo, propius ad Homerum in his accedat.

In *tragoedia* recentiores Poetae, inprimis Angli, et inter hos *Shakespeare*, quadam ratione fere palmam Veteribus praeripere videtur. Aeschylus enim nimis turgidus, superbo incedit cothurno; Euripides morosum sententiar[um] in dramatibus suis agit magistrum; Sophocles vero, etsi medium inter utrumque recte teneat, tamen Shakespeario, quod ad cognitionem animi et affectuum propensionum hominis attinet, inferior mihi esse videtur. Venustates itaque, quae hac cognitione nituntur et quas *internas* dixerim, (innere oder real-Schönheiten) Shakespeario prae graecis dramatum auctoribus tribuere licebit. Sed quod externam elegantiam spectat, quae in singulis vocibus, loquendi formis, imaginibus, descriptionibus etc. conspicua est, in hac Graecis multum tribuerim, quamuis seduli eorum imitatores, Gallofranci dramatici, Racine, Corneille, Voltaire etc. eos fere (8) adsecuti sint. Germani et caeteri Europae populi, nullas habent tragoedias, quae quidem cum illis comparari queant, si recentiora forte *Schilleri* opera excipias.

Comoedia Veterum, quantum eam ex Aristophane, Plauto ac Terentio, Menandri interprete, cognoscimus, nostris moribus, quibus in consuetudine familiari utimur, ita aduersatur, ut si hac ex parte eam diiudicare velis, recentiorem omnino, qualem in Moliero, Flechier (et) Beaumont, Lessingio et aliis deprehendes, praeferas, necesse est. At si rem ita expendas, ut simul mores conditionemque illor[um] tempor[um] in censum referas, sane illas múlto magis sale

quodam, et elegantia naturali abundare, magis κατ'ἄνθρωπον esse concin[n]atas, fatendum erit.

In *poësi dogmatica*, quod quidem *externam* eius spectat perfectionem, sum[m]um fastigium adsecutus est *Virgilius* in consumatissimo opere *Georgicon*. Omnes Veneres et Gratiae hic coniunctas cernere licet, si verba, rhythmum, imagines descriptiones respicias. *Horatius* in suis sermonibus et epistolis, quas etiam huc referre licet, ut et *Ovidius* in Fastis, in libris amor[um] etc. suauitatis et elegantiae pleni sunt. Neminem horum ullus recentior[um] adsecutus est, qui dogmaticae poesi operam dedit, si excipias (9) Wielandium auctorem elegantissimi operis: Musarion. At nec *Hallerus* in poematibus suis dogmatici argumenti, nec *Lichtwehr* im *Recht* der Natur, nec omnino Pope in libro: *Essay on Man*, nec alii illis aequiparandi videntur.

Pindarum, unicum e Graecis odar[um] auctoribus, qui nobis superest, et felicem eius imitatorem Horatium, prospero certe conatu, si quid vides, assequi studuerunt Klopstock, Ramler, Denis, Matthisson, Schiller, aliique recentiores. Quin potius etiam posteriorib[us] his eandem phantasiae et enthusiasmi vim, attamen, quod lectoribus iustis semper gratius erit, magis iudicio temperatem tribuerim.

Satyra: eo, quo nos hodie sensu illam appellamus, apud graecos nulla fuit. Poesis satyrica inter hos erat dramatum genus, quo tempor[um] primor[um], quibus Graecia omni adhuc vitae cultu destituebatur, conditio, repraesentari solebat; quale est *Cyclops* Euripidis. Apud Romanos priscos a Lucilio ad Horatii usque tempora satyra erat genus poëmatum varii et mixti argumenti, tenui satis stilo concin[n]atorum.* Persius et Ju-(10)-venalis primum ea fere, qua nos hodie ratione Satyras conscribere coeperunt; sed metu periculi, quod ab imperatoribus Romanis ipsis imminebat, obscuro et rudi scribendi genere usi sunt. Quapropter recentiores nostri poetae, qui in hoc poëmatum genere excellebant, Boileau, Swift, Buttler, Günther, Haller, Rabner, (etc.) facile, quod ad venustatem et elegantiam attinet, palmam Veteribus praeripere possunt.

Hac fere ratione omnes poësos species percurrere consultum foret nisi hoc Speciminis loco sufficere iam autumarem.

I. L. Schedius (11)**

Schedius vizsgadolgozatának fordítása

[Tétel] I. Minthogy főképpen két dolog az, amit az esztétikusok a szépművészetek tanulóitól a szellemi adományok körül megkövetelnek, ti. a *jóizlés* — goût, Geschmack —, valamint az *esztétikai tehetség* (Genie), azt kell bemutatni, hogy miben áll mindkettő jellege és természete. Vajon a lélek veleszületett [elsődleges], vagy származékos képességeihez tartoznak-e? És végül: milyen alkotóelemekből tevődnek össze, s milyen okokból eredeztethetők?

[Schedius válasza] Ha valaki nem Minerva akarata ellenére [„nem rátermettség nélkül"] kíván foglalkozn a szabad művészetekkel és — mint Cicero nevezi — a humanitás tanulmányozásával [a humán tudományokkal], és ha azt akarja, hogy a múzsákkal s a Charisokkal szorosabb barátságot tartók közé soroljék, minden bizonnyal arra van szüksége, hogy ki legyenek művelve lelkének [szellemének] erői és képességei, mégpedig mindazok, melyek mások szépművészeti alkotásainak megítéléséhez tartoznak, mind pedig azok, amelyek nélkül senki sem tud sem a művészetekhez, sem a humaniórákhoz tartozó területen semmi olyat alkotni vagy napvilágra hozni, ami halhatatlanságra vagy akárcsak valamelyes dícséretre is méltó lenne. Az esztétika doktorai az előbbi lelki [szellemi] képességeket egy szóval *szépérzéknek* vagy *jóízlésnek* szokták nevezni, az utóbbiakat pedig az *esztétikai tehetség**** elnevezéssel illetik. Feladatunknak megfelelően, legyen szabad mindkettő jellegéről és természetéről külön-külön szólnunk.

A szépérzékről, melyet közönségesen *jóízlésnek***** nevezünk, csaknem valamennyi filozófus úgy szól, mint a léleknek ama habituális képességéről, amely által képesek vagyunk mind a művészet, mind pedig a természet alkotásaiban a szépet felfedezni és érzékelni, s a torztól vagy a csúnyától meg is tudjuk különböztetni. Tehát a léleknek ez a képessége összetett, mégpedig az *érzékelésből* vagyis inkább az érzékelés képességéből, valamint az *ítéletből*, vagyis az ítéletalkotás képességéből. Azt ugyanis látni kell, hogy ha valaki nem fogja fel érzékeivel a rajta kívül álló dolgokban azt, ami szép, nem képes róla sem ítéletet alkotni, és soha sem lesz képes azt a torztól megkülönböztetni. Minthogy pedig az érzékelés képessége csakúgy, mint az ítéletalkotásé lelkünket a természettől fogva mindenképpen megilleti, ebből következően minden épelméjű emberben mintegy szükségképpen és természettől fogva benne kell lennie a *szép érzékelése képességének* is. Éppen ezért

* [Schedius lapalji jegyzete]: Egregie hanc in rem com[m]entatus est *Casaubonus* in libro: de Poesi satyrica graecorum.

** A kéziraton Pasquich dékán, Gabelhofer, Schwartner, Schönwisner aláírásai, s a filozófiai facultás pecsétje. Jelzet: OL. C—67. Htti. It. Litt. pol. 1792. Fons 9. Pos. 46. (csatolva a pos. 47.-hez).

*** Ingenium aestheticum.

**** [Schedius lapalji jegyzete:] Már sokan megjegyezték azt, hogy a szépérzéket, a Geschmack-ot, a goût-t nem elégséges a latinul szólás ürügyén „bonus gustus"-nak, azaz *jóízlés*-nek nevezni. Cicero ugyan már használja a *gustus* szót, de ezt nem arra a képességre érti, mely által az ember helyes ítéletet tud alkotni a szépről, hanem magára arra a cselekvésre, amellyel azt érzékeljük, ami kellemes és szép. Ugyanezen az alapon tulajdonít *jó ízt* is azoknak a szép dolgoknak, amelyeket valaki érzékel.

annak, aki ezt a *szépérzéket* fel szeretné magában kelteni, illetve ki akarja művelni és tökéletesíteni, gondolnia kell azzal is, hogy nemcsak az a teendője, hogy sok gyakorlással és használattal kellően finommá, élessé és alkalmassá tegye érzékeit a külső dolgok felől érkező benyomások pontos és eleven befogadására, hanem minden módot felhasználva, sok és e tárgyhoz tartozó tapasztalatszerzéssel úgy meg kell fegyelmeznie ítéletét, hogy az mindenkor készen és felkészülten álljon arra, hogy minden dologban észrevegye és megkülönböztethesse a szépet.

Lássuk most már az *esztétikai tehetség* jellegét és természetét. Az újabbkori filozófusok meghatározása szerint a *tehetség* általában (Genie überhaupt) véve nem más, mint a lélek valamennyi, egyenlő alapon és egyenlő fokon kiművelt és tökéletesített erőinek és képességeinek komplexuma, mégpedig olyanformán, hogy egyik se akadályozza a másikat abban, hogy szabadon tevékenykedjék, sőt inkább *ἁρμονικῶς* [= harmonikusan] mintegy egybehangozzanak s kölcsönösen segítsék és előmozdítsák egymást. Ebből most már könnyen kitűnik az, hogy mi tartozik az *esztétikai* tehetséghez. Ugyanis: ha egyetlen szóba akarnád belefoglalni a léleknek ama képességeit, amelyeket használni kell a szép vagyis *αἰσθητικά* [= esztétikus] alkotások sikeres kidolgozásához és megalkotásához, akkor az *esztétikai tehetség*-et kell kimondanod [ami az] ästhetisches Genie, ein schöner Geist, de ezt a szót helyes értelemben kell magyaráznod. Ennek a tehetségnek körülbelül az alábbi alkotóelemeit lehetne meghatározni: *az érzékelés képességét*, az Empfindung-ot, a *képzelőerőt*, vagyis *φαντασίαν*, és ami ezzel kapcsolatban van: *a költés képességét*, a Dichtungsvermögen-t; az *ítélőképességet*, azaz Urtheilskraft-ot, és ennek alfajait, a szorosabb értelemben vett *tehetséget*, a Witz-et, valamint az *éleselméjűséget*, a Scharfsinn-t, és végül általában az *észt*, a Vernunft-ot. Minthogy e képességek mindegyikének általánosságban tekintett természete nagyon is jól ismert, s meghatározásuk majdnem valamennyi elméleti filozófiai összefoglaló műben megtalálható, úgy vélem, e helyütt felesleges lenne azt bővebben fejtegetni és leírni.

Ha a fentebb elmondottak helyes módon vannak elrendezve, már kellően ki lehet belőlük venni azt is, hogy mi az én nézetem arról a kérdésről, hogy „Vajon a szépérzék és az esztétikai tehetség az embernek elsődleges, avagy származékos képességeihez tartoznak-e?" Semmi kétségem sincs afelől, hogy a lélek származékos képességei közé kell sorolnunk mindkettőt, miután egyikük sem létezik *önmagában*, hanem mindkettő a lélek több képességének egybekapcsolódásából származik. *Önmagában a szépérzék* tulajdonképpen nem létezik, lelkünknek nem valamiféle egyedi funkciója, hanem — mint azt minden hozzáértő vallja — akkor tartanak téged *jóízléssel* vagy *szépérzékkel* megáldottnak, ha mindazt, amit éles és kiművelt érzékeiddel felfogsz, ítéleteddel megvizsgálod, s a szépségeket és a kellemességeket könnyen megtalálod bennük, s ha helyes a jóváhagyó vagy elmaraszta1ó ítéleted.

Ugyanez az okfejtés áll az úgynevezett *esztétikai tehetségre* is. Az sem a lélek valamiféle elsődleges képessége, hanem csakis azoknak a lelki képességeknek szerencsés egybehangolásából, összhangjából és egyenlő tökéletességi fokából *származik*, amelyeket fentebb soroltunk fel.

Az, amit a fentebbiekben előadtam, már kis híján elegendő ahhoz is, hogy a sorrendben utolsó kérdésre is választ kaphassunk, mely így hangzott: „Milyen alkotóelemekből tevődik össze a józlés és az esztétikai tehetség, és milyen okokból eredeztethetők?" A lényegi alkotóelemek — ahogy ezeket a filozófusok nevezik —, melyek a *szépérzék* létrejöttéhez feltétlenül szükségesek: egyrészt a kiművelt és tökéletes érzékek, mint a tökéletes érzékelési képesség alapjai; másrészt pedig a fegyelmezett és gyakorlott ítélet. Nézetem szerint az esztétikai tehetség alkotóelemei pedig: az érzékelés képessége, a képzelőerő, a költés képessége, az ítélet, és annak fajtái, a *tehetség*, a Witz, az éleselméjűség, és végül az ész.

Az okokat pedig, amelyekből a léleknek az a két, gyakran említett képessége eredeztethető, szinte teljességgel összeszedheted mindkettejük jellegéből és természetéből. Tudniillik, ha valaki meg akarja magának szerezni a szépérzéket, avagy inkább: ha azt, ami ebből a lelkében már a természettől fogva benne van, ki akarja művelni és élesíteni, tudja meg, hogy az a legfőbb tennivalója, hogy miközben érzékelése erejét és élességét amennyire csak lehet növeli, ugyanakkor gyakorolnia kell ítélete finomságát is; és meg kell tanulnia azt alkalmazni is az érzékei által felfogott kellemességek és szépségek feltárásához és megítéléséhez. Ennek pedig az az útja, hogy gyakran és fáradhatatlan buzgalommal kell szemlélnie a művészet és a tehetség legkiválóbb alkotásait, illetve olvasgatnia kell azokat, és részleteikben is meg kell vizsgálnia őket, ezenkívül szorgosan mérlegre kell tennie mások nézeteit is arról, ami szép és ami kellemes. Az esztétikai tehetség pedig igen sok körülménytől függ, amilyenek pl. a nevelés, amelyben valakinek része volt, a [társadalmi] helyzet, valamint az életforma, amelyre adta magát; és akkor, ha egyszer tévútra kanyarodott, nem olyan könnyű arról visszatérülni, és kijavítani azt, mint a szépérzéket. Ha ugyanis már maga a természet annyira kegyelt valakit, hogy megajándékozta a lelki képességek bizonyos nagyszerű egyensúlyával, vagy egyenlőségével, annak minden bizonnyal és minden úton-módon arra kell ügyelnie, nehogy a képességek egyikét vagy másikát erősebb fokban gyakorolja és tökéletesítse, mint a többit, hogy az a szerencsés összhang, mely megvan közöttük, össze ne zavarodjék, illetve meg ne szakadjon. Ámde: a tehetségnek természetes erejét szakadatlan gyakorlással és derekas munkával állandóan gyarapítani és segíteni kell; mert ha nincs meg a kettő közötti baráti egyetértés, akkor a nap fényénél világosabb az, hogy az alkotóművészetek és a szépművészetek egyetlen fajtájában sem lehet dícséretre méltó eredményt elérni. És erről tesz tanúbizonyságot, a költészetről szólva, Horatius is, a Pisókhoz írott episztolájában:

> „Nagy kérdés: remeket mi teremt, a tudás vagy az ihlet? Nem hiszem én, hogy az ihlet kincsei nélkül elég a Szorgalom egymaga, sem hogy minden a puszta tehetség. Így szorul egyik a másikra, s vele hű frigyet így köt."*

[Tétel] II. Össze kell hasonlítani az újabbkori költőket a régebbi korokéival és indokolás alapján meg kell határozni azt: kiknek jár közülük nagyobb dicséret műveik választékos szépségéért és kellemességéért.

[Válasz] Ha valaki helyesen akar eljárni az újabbkori és az ókori költők egybevetésének feladatában, akkor kétségkívül az a mód tűnik követendőnek, hogy a lehetőséghez képest vegye sorra a költészet egyes fajtáit, s tekintse át, mit alkottak azok mindegyikében a görög és a latin szerzők, és mi az, amiért dicséretünkre joggal tarthatnak számot a mi századunk, s a közvetlenül előző század költői. Kötelességemnek tartottam, hogy én is ugyanezt a módszert kövessem, ha összefoglalóan és röviden is, mert nincs kétségem afelől, hogy a szándék, mely elénk, pályázók elé e tételt kitűzte, oda irányul, hogy válaszunkból megállapítható legyen az, hogy közülünk ki, mennyit sajátított el és ismert meg mind az újabbkori, mind az ókori költők műveinek olvasása nyomán, illetve: hogy milyen érzéssel és milyen megítéléssel olvasta azokat.

Hogy tehát az elbeszélő költeménnyel, *Homéros*zsal, a költők fejedelmével kezdjem: mindazok, akiknek szépérzéke csak valamelyest is pallérozott, s akiknek lehetőségük van arra, hogy olvassák s értsék őt, egybehangzóan vallják, hogy az utána következő idők énekszerző költői közül senki sem múlta őt felül sem a természetes eleganciát, sem a keresetlen, a semmiféle kendőzőeszközökkel meg nem támogatott kellemet illetően. *Vergilius* az *Aeneis*-ében már inkább követi a mesterséges gyönyörök — ha szabad ezt a szót használnom —

* Epistolarum liber alter. III. De arte poetica. 408—411. sorok. Ford. Muraközy Gyula.

keltésének útját; mohóbban ragadja meg azt, ami finomság, rejtett szépség, ami szellemes, mint azt, ami valamilyen természetes báj hordozója. És úgy tűnik — nagyon sajnálatos tényként —, hogy az újabbkori elbeszélő költők, mint Klopstock, Milton (Az elveszett és a Visszaszerzett paradicsom című alkotásában) továbbá Voltaire a Henriade-jában stb., a fentiekben inkább Vergilius-t, mint Homéroszt követik; ezzel szemben *Tasso* — már amennyire én meg tudom ítélni — e tekintetben Homéroszhoz áll közelebb.

A *tragédiában* viszont úgy tűnik, hogy az újabbkori költők, elsősorban az angolok, de közülük is *Shakespeare*, bizonyos értelemben csaknem elragadják a pálmát az ókoriak elől. Aiszkhülosz ugyanis szerfelett dagályos, fennhéjázva járkál magas sarkú színpadi cipőjében; Euripidész pedig drámáiban a zordonan példálódzó tanítómestert játssza; Szophoklész viszont — jóllehet igaz az, hogy a két előző közti középutat járja — nézetem szerint kisebb Shakespeare-nél, már ami az emberi lélek, az emberi érzelmek és hajlamok ismeretét illeti. Azokat a gyönyörűségeket pedig, melyek erre az ismeretre támaszkodnak, s melyeket én *belsőknek* neveznék (belső vagy reális szépségek, innere oder real — Schönheiten), a görög drámaírókkal szemben Shakespeare-nak tulajdoníthatjuk. De ami a külső választékos szépséget illeti, ami az egyes szavakban, a beszéd formájában, a szóképekben, a leírásokban stb. nyilvánul meg, az oroszlánrészt a görögöknek adnám, jóllehet szorgos utánzóik, a francia drámaírók: Racine, Corneille, Voltaire stb., csaknem utólérték őket. A németeknek s a többi európai népnek nincsenek tragédiáik; illetőleg: olyan tragédiáik nincsenek, melyeket az övéikkel össze lehetne hasonlítani, hacsak kivételként nem említed esetleg Schiller újabb műveit.

Az ókoriak *komédiája* — amennyire azt Arisztophánésztól, Plautustól és Menandrosz tolmácsolójától, Terentiustól ismerjük — annyira szemben áll az erkölcseinkkel, melyek szerint otthoni életünket is éljük, hogy ha ebből a nézőpontból ítéled meg a dolgot, akkor szükségképpen azt az újabbkori komédiát kell előnyben részesítened, amelyet Molière-nél, Flechiernél (és) Beaumont-nál, Lessingnél és másoknál találsz. De ha úgy magyarázod a dolgot, hogy egyidejűleg számításba veszed azoknak az időknek erkölcseit és állapotait, akkor minden bizonnyal azt kell vallanod, hogy amazok sokkal gazdagabbak egy bizonyos jóízben és természetes szépségben, és sokkal inkább „ember szerinti" (*Κατ'ἄνθρωπον*) alkotások.

A *tanító költészetben* — már ami a költészet *külső* tökéletességét illeti —, a legmagasabb csúcsot *Vergilius* érte el legtökéletesebb művében, a *Georgicon*-ban. Ebben együtt látható minden báj és kellem, ha a szavakat, a ritmust, a szóképeket, s a leírásokat nézed. *Horatius* a Sermones-ben és az Epistulae-ban — mert ezeket is ide sorolhatjuk —, nem különben *Ovidius* a Fasti-ban, valamint a Libri amorum-ban gyengédséggel és szépséggel teli műveket alkotott. Ezeket egyetlen újabbkori költő sem érte el azok közül, akik a tanítóköltészetet művelték, kivéve Wielandot, a legelegánsabb műnek, a Musarionnak a szerzőjét. Nézetem szerint velük semmiképpen sem lehet azonos rangra emelni sem *Hallert* tanító tárgyú költeményeivel, sem Lichtwehrt a Recht der Natur-jával, de még Pope-t sem az *Essay on Man* című költeményével, aminthogy másokat sem.

Pindaroszt, az egyetlen görög ódaköltőt, akinek művei ránkmaradtak, és szerencsés utánzóját, Horatiust igyekeztek követni, ha jól látom, minden bizonnyal sikeres kísérlettel, Klopstock, Ramler, Denis, Matthisson, Schiller és még mások is az újabbkoriak közül. Sőt: én ezeknek az utóbbiaknak a fantázia s a belső hév azonos erejét tulajdonítanám, jóllehet ezt az erőt nálunk amazoknál inkább mérsékli ítélőképességük, ami viszont az igazságos olvasók számára minden időkben kedvesebb is lesz.

Az a szatíra, amelyet manapság mi értünk ezen az elnevezésen, a görögöknél nem volt. A szatirikus költészet náluk a drámaírásnak egyik válfaja volt, amelynek alkotásaiban azt az állapotot mutatták be, melyben a görögség a korai idők során még teljességgel nélkülözte a kiművelt életformát; ilyen alkotás Euripidész *Küklopsz*-a. A régi rómaiaknál Luciliustól kezdve egészen Horatius koráig a szatíra változatos és vegyes tárgyú költeményfajtát jelentett, s ezek a költemények eléggé gyenge stílusban készültek.* Persius és Juvenalis voltak az elsők, akik ugyanolyan alapon kezdtek el szatírát írni, amilyen alapon azt manapság tesszük; ámde attól a veszedelemtől féltükben, amely a római császárok részéről fenyegette őket, homályos és bárdolatlan írásmódot használtak. Ebből adódik az, hogy ami a kellemet és a választékos szépséget illeti a régiek elől könnyedén elragadhatják a pálmát a mi újabbkori költőink közül azok, akik a költői alkotásoknak e fajtájában tűntek ki, mint Boileau, Swift, Buttler, Günther, Haller, Rabner stb.

Okos dolog lenne kb. ezen az alapon végigmenni a költészet minden egyes válfaján, ha nem az lenne a véleményem, hogy próbatételnek ennyi is elegendő.

J. L. Schedius m. p.
(Fordította: *Kenéz Győző*)

Szentjóbi Szabó László vizsgadolgozata

[Tétel] Cum duo praecipue sint, quae Aesthetici quoad mentis dotes a studioso artium, et litterarum elegantiorum exigunt, scilicet bonus gustus (gou [sic!], Geschmack) et ingenium aestheticum (genie), ostendatur in quo utriusque indoles et natura consistat? An ista ad facultates animae primitivas, an derivativas pertineant? et demum ex quibus constitutivis constent, et e quibus causis resultent?

[Szentjóbi Szabó válasza] Quam efficacem influxum, artes ac litterae elegantiores, tam ad emendandos hominum mores, quam ad promovendam internam et externam eorum felicitatem, habeant: veterum temporum historiae testantur, saeculum praesens docet. Illae, vi quâdam dulci, cui tamen resisti non possit, per sensus externos, viam ad animum et cor hominum aperuerunt, illumque docendo, hoc cum delectatione movendo, bono pulchrum addunt. Nec enim quis eas dein, fontes tantum amoenitatum (1) esse judicet, quae dum imaginationem alunt occupantque, similes aqueis bullis, vanos colores mentientibus, absque facta impressione dispareant. Agunt enim immediate in animum, quem certe, nisi penitus perversus sit, meliorem ac perfectiorem reddunt. His homines, socialem vitam statui naturali praeelegisse, tribuimus. His mores cultos, animos mites deferimus. His cor sensitivum et erga tot miserias humanas

* E tárgykörben kitűnő kommentárt írt Casaubonus: De poesi satyrica Graecorum [azaz A görögök szatirikus költészete].

molle in acceptis damus. Hae, de necessariis vitae mediis, provident, hae distractas ac perturbatas mentes reficiunt, hae sapere et per id felicem esse facilitant. Quis, cui de meliore luto finxit praecordia Titan, aliquid ad communem humani generis beatitudinem conferre non adnitatur? quis tam jucundis tam utilibus artibus imbui non peroptet? cui non sit insita cupiditas semet perficiendi? et quae facilior ad hoc obtinendum via? Nemo certe est, quem tot amoenitates ab una, bonum ab alia parte non irritarent, neque enim aliud artium et litterarum elegantiorum initium fuisse scimus, quam insitam cupiditatem res necessarias exornandi, ut per pulchrum ad bonum moveamur. Trahimur itaque (2) a natura non tantum ad voluptatem mentis ac corporis, sed et ad id, quod revera utile est, et in his duobus versantur artes, ac litterae elegantiores. Nemo vero nisi optime peritus intelligat, quantum in eo situm sit, eligere res, sensus nostros necessario delectantes, illasque cum praecipua animi claritate, ita uno obtutu penetrare, capere et proponere, ut similes repraesentationibus, sensationes certo excitent. In primo subjuvat bonus gustus, ad alterum vero requiritur ingenium aestheticum.

Quod in actionibus moralibus virtutem, in materiis corporeis sensus nostros externos afficiens, odorem vocamus, illud est in rebus pulchri bonus gustus. Prout bonitatem alicujus actionis virtus moralis, ita pulchritudinem sub sensus cadentem, gustus determinat, qui proinde nihil aliud esse potest, quam promtitudo qaedam pulchrum agnoscendi et sentiendi, velut, intellectus facultas, verum, perfectum et perspicuum dijudicandi. Si itaque gustus judex pulchri sit, quid ipsum pulchrum constituat, scire oportet. Nudam illam sensualem pulchritudinem hic subintelligi non posse: dicendum nobis est, haec, sicuti Juno Ixionis in ipso amplexu disparet, vacuumque quoddam in animo relinquit. Pulchrum (3) illud, quod gustui subjectum est, et quod per se placere debet, dignioris est naturae. Notio pulchri ex notione hominis optime apparebit, qui sicuti nobilissima, ita certe pulcherrima creatura est. Hominis facies, quamvis secundum omnes Harmoniae regulas formata, si vacuum aliquid, stupiditatem vel ignorantiam, si mali aliquid, iram, invidiam, aut quodcunque cordis, aut morum vitium prodat, pulchra omnino esse non potest: nec vice versa, etsi deformis physiognimia [sic!] optimum characterem moralem prae se ferat, complacebit. Taceo illum ex cujus integritate, difficilis natura, aliquid deesse voluerit. Irritat certe speciosa alicujus figura sensus, forte etiam decipiet, sed hanc, et vulpes, personam tragicam sine cerebro esse detegens, projecit. Quis non sentiat dulcissimam vim, pulchrae animae, licet ex deformi corpore elucescentis; illud tamen pulchrum non nominabit. Tantum accurata omnium corporis membrorum perfectio, complacens quaedam in externis harmonia, et interna bonitas, speculum boni cordis, hominem pulchrum constituunt. Hinc quae sit etiam boni gustus natura, facile colligemus; nempe ut pulchro, seu quod perfectum, bonum et amoenum perfruatur, [itt két szó törölve] ope sensuum externorum, illud in anima (4) percipiendo. Quae sint itaque constitutiva boni gustus, aut e quibus causis resultent, ex his sponte sua fluunt. Neque enim illud, quod tam interne, quam externe perfecte bonum est, unquam vi aesthetica placendi ac movendi destituitur. Dupliciter vero bonus ille gustus considerari potest: vel [egy szó törölve] profert aut progenerat, aut tantum sentit. Artifices vel Artistae creant, alii vero, sive spectatores, sive auditores, vel utrumque simul, sentiunt. Ille imprimit cuilibet objecto vel potius operi suo, moventem quamdam sensualem pulchritudinem, ac dum ipsius intellectus et ingenium, omnes objecti partes vivide, distincte, ne perfecte proponit, gustus ejusdem, opus revera aestheticum format. Quod alios attinet, dum sensualem illam pulchritudinem avidissime hauriunt, utiles cognitiones, bonos mores, cor virtutibus aptum, asque ut vel advertant, obtinent.

Plurimum in rebus aestheticis a bono gustu, sed non tamen omne dependet. Nisi quis singularem aliquam facultatem habeat, repraesentationes suas ad summum gradum perspicuitatis, vividitatis sive secundum qualitatem rerum claritatis [törölve egy szó] elevandi opus forte aliqua in sui parte bonum, sed non perfectum, ac vi movendi destitutum, producet. Intellectus [két szó törölve] acutissimus ac penetrans, cor ni-(5)-mis sensitivum, nobile ac bonum, seu quod verbo ingenium aestheticum nominamus, est quid cum bono gustu conjunctum, in operibus artis dominetur. Sine hoc, vanas fingemus species, et miscebimus ima profundis. At vero, benigna haec faventioris caeli lux, paucis in tota sua amplitudine contigit. Aliis hanc, aliis illam animae partem, raris totam illuminat. Hunc praecipue Musica, hunc cantus afficit; ille in pictura, aut tantum etiam in aliqua ejus parte, vel in miscendis coloribus, vel in danda formae pulchritudine eminet. Alter cui mens divinior atque os magna sonaturum, aut in epico aut in lyrico carminum genere excelluit. Multis penes praestantissimum intellectum sensatio vera (Empfindung) defecit, sed nec illorum operibus characterem naturae impressum observabimus. Ut adeo ingenium revera in universale et particulare dividere liceat; illud quod ex seipso magnas cogitationes, magnas inventiones singulari quodam animo philosophico producat hoc quod tantum aliqua parte boni et pulchri irritatur. Duplici itaque mensura cujuslibet artistae ingenium metiemur, in hoc artem ipsam, in illo autem materiam. Quis est, quem sublimes grandiloqui Homeri cogitationes non in summam rapuere admirationem, et quis sua-(6)-vissima Anacreonta legendo, dulces pectoris motus temperare potuerit? aut quis immor-

talis Raphaelis imagines, aeternum tanti ingenii monumentum, contemplando, frigidus permansit, quamvis etiam Kallot, mirâ colorum mixturâ naturam deluserit?

Restat adhuc quaestionis hujus discussio „Utrum bonus gustus, ac ingenium aestheticum, ad facultates animae primitivas, an derivativas pertineant?" Id, quod sensuale est, ut ex sensualibus dijudicetur necessarium est. Ad excitandos animorum affectus ideis magnis, plures simul in se complectentibus, uti solemus; nec Rex ille, si bene memini, Scytharum, ad unionis fortitudinem demonstrandam, fasciculo virgarum, quidquam efficacius proferre poterat; contra, ad sedandos affectus Idearum complexarum dismembratio ac dilucidatio sufficit. Certe, si pulchritudinem, philosophicâ quadam subtilitate explicabimus, ut omnem vim aestheticam amittat, necesse est. Distinctae Ideae, rem aliqam agnoscere quidem faciunt, ad amorem certe aut odium, nunquam movebunt. Sensatio est quod in operibus artis desideramus, haec semper ideas claras abunde procuratur. Et plane hoc est punctum in quo Philosophus semet, ab artista separat, ille abstractus, frigidus, absque (7) omni partium studio, nudae veritati obstrictus; hic vehemens, materiâ suâ plenus, perspicax quidem, at vividus, non in intellectum, sed in cor fertur. Et certe, ipsum ingenium, quamvis aliquid spirituale esse videatur, nonnisi in sensibus externis corporis humani, quâ talis, potest queri. Ipsa enim natura ita nos constituit, ut is, qui in aliqua artium elegantiorum parte praecipuum ingenium aestheticum prodat, etiam per talia objecta, nexum aliquem ad hoc habentia praecipue irritetur. Hinc est, quod homines speculativis scientiis dediti, inter aestheticos alba ave rarius appareant. Hinc est quod Philosophi subtiliores penes omnem demonstrationum suarum subtilitatem, nunquam alios ad hoc agendum, aut illud omittendum persvadere potuerint. Ut Sensus immediate sensibus excitentur, necesse est; oratioque ista, qua Menenius Agrippa, plebem Romanam ad montem Sacrum discedentem revocavit, optima fuit. (8)

[Tétel] Utrum Poëtis recentioribus vel antiquioribus, major elegantiae et venustatis laus competat?

[Szentjóbi Szabó válasza] Sub nomine antiquiorum intelligimus Romanos et Graecos. Hos, quibus semper favens coeli temperies, deliciosa inhabitationis loca, et ipsa melior natura primos et summos in artibus elegantioribus formavit; illos iter late patens, Imperium, divitias et dotes animi aeque maximos, utrosque qutem, quos idem boni publici ardor, religio erga Deos, fides in amicos et patriam, animabant. Res sane ardua, tenuis nostri saeculi aut facta aut scripta, cum eorum comparare; tanto magis quod et nos, tam ratione aetatis, educationis imo et ipsius conversationis usque adeo parum ex difficillima illâ arte homines noscendi ac dijudicandi hauserimus, quam quod etiam in ipsis artibus elegantioribus, mediocriter simus versati. Inquantum tamen, aut ex caliginoso Historiarum speculo, aut ex scriptorum antiquiorum lectione, tenui nostro judicio colligere licet: accidentalia quaedam, tam quoad illos, quam nos, statuenda (9) veniunt. Considerabimus primum Gustum humanum semper diversum extitisse, multum eumdem ab aetate, a ratione situs et loci, multum a variis circumstantiis dependere, et sic etiam, pulchrum idem fere semper fatum subiisse. Considerabimus mores, consvetudines et leges illorum temporum, constitutionem Politicam, ipsorum Religionem, et commodum privatum, demum rationem vivendi, et conversationis. Nos hic ad [egy szó törölve] reflexionum harum uberiorem explicationem immittere, tam tempus, quam ipsa operis ratio, sed et exiguae animi dotes, multum prohibent. Sufficiat illas aut annotasse, aut brevissime saltem attingere. Quod gustum attinet, illum a moderno in pluribus quamvis accidentalibus quae tamen plurimum conferunt, discrepare, nemo negabit. Nos non tantum flavos ipsorum capillos, antiquis tantopere charos, sed et ipsorum vestes spernimus. Nos metra, metaphoras, transpositiones, illis usitatas, et certe nimium leporis in se continentes vix in ullo casu applicare possumus. Apud illos Religio, constitutio Politica, et privatum commodum, unum corpus erat, mutuis-(10)-que viribus semet sustentabant. Apud nos unum alio decertat, et re vera saepe in collisionem venit. Illi moribus ac consvetudinibus a majoribus suis acceptis sacre inhaerebant, et pro tuendis legibus saepe vitam et sangvinem profuderunt. Nos Consvetudines nostras alteramus, mores majorum deserimus, et leges toties quoties transgredimur. Quid aliud quam patrius ille spiritus nobis ignotus, ad istud, Eloquentiam Graecam aut Romanam fastigium evexit? Quas nobis occasio pro aris et focis inflammari? Quae publicae solemnitates, orationes, ac triumphi, ad enthusiasmum excitandum? Quantum profecit Horatius sub tutela Maecenatis? Livia Virgilium fovit, et Terentius majoribus Romae charus, Comoedias suas as majorem perfectionem deducere potuit. Saeculum recens bona ingenia et si non contemnat, certe tanti non facit. Multum etiam ad illorum claritatem, ingenii ubertatem, scribendi magnificentiam, aut amoenitatem contulit, quod ad clavum reipublicae sederint, ac gubernacula habuerint; hodie autem quod pluribus (11) disertae mentis Scriptoribus vix sit in sentina locus; quod viri apud nos summi, ita curis rerum agendarum detineantur, ut vix Musis vacare possint. Non mirum certe, quod tot penes internas et externas efficaces circumstantias illam in antiquis venustatem et elegantiam, cum admiratione deprehendamus: verum quod in hoc infoecundo rerum situ, tot ac tam multiplicia recentiorum scripta, omnibus eloquentiae floribus

referta, magnis cogitationibus, gravibus sententiis plena, in lucem prodeant, mirum est. Eadem mater natura, quae illos, nos quoque, mentis qualitatibus nuhilo inferioribus exornavit, sed sors invida occasionem sustulit. Omnino nos antiqui proposito, verum non ingenio superant, uniceque, quod ipsis invidendum habemus: est libertas.

*Ladislaus Szabó de Sz. Jób**

Szentjóbi Szabó vizsgadolgozatának fordítása

[Tétel] Minthogy két fő dolog az, amit az esztétikusok szellemi adottságként megkövetelnek mindazoktó' akik a művészeteket és a széptudományokat tanulmányozzák, nevezetesen: a józlés, (a gou[t] és a Geschmack) és az esztétikai tehetség**(a'genie), azt kell kimutatni, hogy miben áll mindkettő jellege és természete. Vajon a lélek őseredeti képességei közé sorolandók-e, avagy a származékosak közé tartoznak? Végül pedig: Milyen összetevőkből állanak és milyen okokra vezethetők vissza?

[Szentjóbi Szabó válasza] Régi idők históriái tanítják, de a mi évszázadunk is bizonyítja, hogy a művészeteknek és a széptudományoknak mennyire hatékony a befolyásuk mind az emberek erkölcseinek jobbítására, mind pedig belső és külső boldogulásukra. Ezek ugyanis valamiféle kellemes, de ugyanakkor ellenállhatatlan erőszakkal, kívülről jövő érzékletek által nyitottak utat az emberek lelkéhez és szívéhez, az előbbit tanítva, az utóbbit gyönyörködtetéssel megindítva, s így a jóhoz hozzáadják a szépet is. Ám ebből következően nehogy valaki úgy tételje meg a dolgot, mintha ezek csakis a kellemességek forrásai lennének, amelyek jóllehet táplálják s foglalkoztatják is a képzeletet, mégis anélkül, hogy maradandó impressziót okoznának, el is tűnnek, hasonlóan a csalóka színeket hazudozó vízburborékokhoz. Közvetlenül a lélekre hatnak ugyanis, amelyet — hacsak nem fenekestül romlott — jobbá és tökéletesebbé tesznek. Nekik kell tulajdonítanunk azt, hogy az emberek a társas életformát választották a természetes állapottal szemben. Ezekből eredeztetjük a pallérozott erkölcsöket, a szelíd lelkeket. Ezektől kaptuk az érző szívet, mely érzékeny a rengeteg emberi nyomorúság iránt. Ezek gondoskodnak az élethez szükséges eszközökről, ezek frissítik meg a szétszórt, a megzavart lelkeket; ezek könnyítik meg az okos gondolatokat s általuk magát a boldogulást. Akad-e egy is azok közül, akinek jobb minőségű sárból gyúrta meg szívét a Titán, aki ne arra törekednék, hogy legalább valamivel hozzájárulhasson az emberi nem boldogulásához? És vajon van-e valaki, akinek ne az lenne a leghőbb óhaja, hogy belemerülhessen az annyira kellemes és oly hasznos művészetekbe? Akinek lelke mélyén ne lenne meg a vágy, hogy tökéletesebbé tegye önnönmagát? És vajon ennek elérésére van-e ennél könnyebb út? Minden bizonnyal senki sincs, akit egyrészt a sok kellemesség, másrészt a sok jó ne ösztönözne; és tudomásunk szerint sem a művészeteknek, sem a széptudományoknak nem volt más kezdete, mint az embernek az a veleszületett vágya, hogy szükséges tárgyait díszítse, hogy a szép a jóra indítson mindannyiunkat. Tehát a természetünk nemcsak a szellem és test gyönyörködtetésére vonz bennünket, hanem arra is, ami igazában hasznos, és éppen ez az a két terület, amelyen a művészetek és a széptudományok mozognak. Más senki, csakis a nagyon hozzáértő ember érti azt meg, mekkora a jelentősége az olyan dolgok kiválasztásának, amelyek szükségképpen gyönyörködtetik érzékeinket, s csak az ilyen ember képes arra, hogy e dolgokat azután lelke különleges világossága által egyetlen pillantással áttekinthesse, felfoghassa, s úgy beszéljen róluk, hogy biztosan felkeltsék az ábrázoltakhoz hasonló érzékleteket. Az előbbi folyamatban a józlés nyújt segítséget, az utóbbihoz viszont esztétikai tehetség kell.

Amit az erkölcsi cselekedeteknél erénynek, a testi anyagoknál mint külső érzékszerveinkre ható illatnak nevezünk, ugyanaz a szép dolgaiban a jó ízlés. Amint valamely cselekedet jóságát az erkölcsi erény, ugyanúgy az érzékszervek hatókörébe eső szépséget az ízlés határozza meg, ami — ebből következően — nem lehet más, mint egy bizonyos készség a szépség felismerésére és érzékelésére, mint értelmi képesség pedig az igaz, a tökéletes, és a világos megítélésére. Ha tehát az ízlés a szép bírája, most már azt kell tudni, hogy mi alkotja magát a szépet. Ki kell mondanunk, hogy ama bizonyos mezítelen érzéki szépséget nem érthetjük rajta; ez ugyanis — mint Juno Ixiónéban — magában az ölelésben eltűnik, s a lélekben bizonyos űrt hagy maga után. Az a szépség, amely az ízlés alá tartozik, s amelynek önmagáért kell tetszenie, méltóbb, nemesebb természetű. A szép megismerése kitűnően lehetővé válik az ember megismeréséből, aki nemcsak a legnemesebb, de bizonnyal a legszebb teremtmény is. Az emberi arc — jóllehet a harmónia valamennyi szabálya szerint formáltatott meg — akkor, ha valami ürességet, bambaságot, tudatlanságot, ha valami gonoszat, ha haragot, ha irígységet, ha az szív, ha az erkölcsök bármiféle vétkét hordozza, semmiképpen sem lehet szép; és viszont: a torz arc még akkor sem fog tetszeni, ha a legjobb erkölcsi karakter hordozója is. Hallgatok arról, akinek épségéből a mostoha természet akarata valamit elvett. Az bizonyos, hogy valakinek a csínos alakja izgatja az érzékeket, sőt: esetleg meg is ejti azokat, ámde ezt még a róka is ellöki magától, ha felfedezi, hogy csak agyvelő nélküli színpadi álarc az. És ki ne érezné a szép lélek édességes vonzóerejét még akkor is, ha az torz testből árasztja ki fényét; ám a testet akkor sem fogja szépnek nevezni. Az embert széppé csakis a teste valamennyi tagjának teljes tökéletessége, a külsejében mutatkozó bizonyos tetszetős összhang, valamint a belső jósága, a jó szív külső tükröződése teszik. Ebből most már könnyen megállapíthatjuk, hogy mi is a jó ízlés természete; az ti., hogy élvezze a szépet, vagyis azt, ami tökéletes, ami jó és kellemes, a külső érzékszervek segítségével fogva fel azt a lélekben. Mármost: mindebből magától értetődően következik az, hogy melyek a jó ízlés alkotóelemei, avagy: milyen okokból erednek ezek. Az ugyanis sosem történik meg, hogy az, ami mind belsőleg, mind külsőleg tökéletesen jó, nélkülözné a tetszés és a megindítás erejét. És a jó ízlést kettős módon lehet fontolóra venni: vagy annyiban, amennyiben előidéz, illetve teremt vagy amennyiben csak érzékel. Az Alkotók vagy Művészek alkotnak, mások pedig — akár mint nézők, akár mint hallgatók, akár mindketten egyszerre — érzékelnek. Amaz bármiféle tárgyba, helyesebben bármelyik művébe valami megindító, valami érzékelhető szépséget feszít bele, és miközben értelme és tehetsége a tárgy valamennyi részét elevenen, választékosan, vagyis tökéletesen állítja elénk, ízlése ugyanakkor valóságosan esztétikus művet formál. Ami pedig emezeket illeti: miközben ezt az érzékelhető szépséget nagy mohósággal magukba isszák, hasznos ismeretekhez, jó erkölcsökhöz jutnak, de legalábbis arra kapnak indítékot, hogy minderre felfigyeljenek.

* A füzet 14. lapján Pasquich dékán, Gabelhofer, Schwartner, Schönwisner aláírásai, s a filozófiai fakultás pecsétje. — Jelzet: OL. C—67. Htt. It. Litt. pol. 1792. Fons. 9, Pos. 46.

** Az *ingenium aesthetícum* műszót esztétikai *tehetség*nek fordítottuk.

Az esztétika dolgaiban sok függ ugyan a jó ízléstől, de nem minden. Ha ugyanis nincs meg valakiben az a különleges képesség, hogy alkotásait a világosság az elevenség, avagy a dolgok minősége szerinti világos érthetőség legmagasabb fokára emelje, lehetséges, hogy valamelyik részletében jó művet alkot, de az nem lesz tökéletes, s hiányzik majd belőle a megindító erő, A legélesebb s átható értelem, a nagyon érzékeny szív, mely egyben nemes és jó is, vagyis amit egy szóval esztétikai tehetségnek nevezünk az, aminek a jó ízléssel együttesen uralkodnia kell a műalkotásokban. Enélkül üres álarcokat mesterkedünk csak össze, s az alacsonyrendűt összekeverjük a mélységgel (profundus). Ámde: a derűs égnek e jóságos fénye csak keveseknek jut ki egész szélességében. Egyesek lelkének ezt, mások lelkének azt a részét világosítja meg, ritkán az egészet. Az egyiket főképpen a zene, a másikat az ének ihleti meg; amaz pedig a festészetben, avagy annak csak valamelyik részében — vagy a színek keverésében, vagy a formaszépség megadásában — tűnik ki. Ismét másnak az elméje gazdagabb, és szája képes nagy dolgokról szólni; vagy van, aki az elbeszélő, s más, aki a lírai költeményekben alkotott kiválót. Sokan vannak olyanok is, akiknek értelme ugyan kiváló, de emellett hiányzik belőlük a valódi érzéki felfogás (Empfindung)*; ám ezeknek műveiben nem is figyelhetjük meg a természet karakterének még a nyomát sem. Úgyhogy az alkotó tehetséget valóban univerzálisra és részlegesre lehet felosztani; amaz önmagából valami különleges, filozofikus lélekből fakadó nagy gondolatokat, nagy felfedezéseket teremt; emezt pedig a jónak s a szépnek csak bizonyos része ösztönzi. Tehát valamennyi művész alkotótehetségét kétféle mértékkel mérjük: egyikkel magát a művészetét, a másikkal pedig az általa feldolgozott anyagot. Akad-e valaki is, akit az ékesszavú Homérosz fenkölt gondolatai ne ragadnának el a legnagyobb csodálatra? És ki az, aki szívének édes indulatait mérsékelni tudná Anakreón lágy zengésű dalait olvasva? Avagy fagyos tudna-e maradni bárki is, aki a halhatatlan Raffaello képeit szemléli, ennek a roppant szeninek örök emlékeit?! Jóllehet Kallot is megcsalja a természetet színeinek csodálatos keverékével.

Még hátra van annak a kérdésnek a megvitatása, hogy „Vajon a jó ízlés és az esztétikai tehetség a lélek elsődleges avagy származékos képességeihez tartoznak-e?" Mindazt ami érzékelhető szükségképpen az érzékelhető dolgok segítségével kell vizsgálat alá venni. A lelki érzelmek felkeltésére nagy ideákat szoktunk használni; olyanokat, amelyek egyszerre több gondolatot is magukba foglalnak; és ama király, ha jól emlékszem, a szkíták királya, nem is hozhatott volna a vesszőnyalábnál hatásosabb példát az egység erejének bemutatására; ebből viszont az következik ellentétes következményként, hogy az érzelmek lecsillapítására elegendő, ha a komplex ideákat összetevőikre bontjuk, s egyenként vizsgáljuk meg ezeket az összetevőket. Ha a szépséget bizonyos filozofikus alapossággal boncolgatva magyarázzuk, minden bizonnyal és szükségképpen el kell veszítenie minden esztétikai vonzását. A megkülönböztetett [határozott] ideák ugyan megismertetnek velünk valamely dolgot, de annyi bizonyos, hogy sosem fognak sem szeretetre, sem gyűlöletre indítani bennünket. Az érzékletesség [az érzéki] az, amit keresünk a műalkotásokban; s ez aztán bőven gondoskodik mindig a tiszta ideákról is. És éppen ez a pont az, amiben a filozófus elkülöníti magát a művészettől; amaz elvont, hideg, mellőz minden részrehajlást, s a mezítelen igazság elkötelezettje; emez vehemens, teli van saját anyagával, és éleslátású ugyan, de eleven is; nem az értelemre, hanem a szívre hat. És bár úgy tűnik, hogy a művészi tehetség valamiféle szellemi dolog, mégis minden bizonnyal csak az emberi test külső érzékszerveiben kell keresnünk. Maga a természet olyanná alkotott bennünket, hogy azt, aki a szépművészetek valamelyikében különleges esztétikai tehetséget árul el, elsősorban ilyen, azaz az esztétikumhoz valamilyen módon kapcsolódó tárgyak szokták izgatni. Ebből következik az, hogy az esztétikusok között a fehér hollónál is ritkább az olyan ember, aki életét a spekulatív tudományoknak szentelte. De ebből következik az is, hogy éppen a finomabban gondolkozó filozófusok az aprólékosságig menő bizonyításaik mellett sosem tudtak másokat arra rávenni, hogy ezt megtegyék, amazt pedig hagyják el. Az kell ugyanis, hogy az érzékeket az érzékletes dolgok ösztönözzék; és az a szónoki beszéd volt a legjobb, amellyel Menenius Agrippa hívta vissza a Mons Sacer-re kivonult római köznépet.

[*Tétel*] Vajon az újabbkori vagy a régebbi korok költőit illeti-e meg a nagyobb dicséret a választékos szépségért és a szellemességért?

[*Válasz*] A régebbieken a rómaiakat és a görögöket értjük. Az utóbbiakat, akik felett mindig derülten ragyogott az ég, éppen kellemes lakóterületük, de maga a jóságos természet is elsőkké és legnagyobbakká formálta a szépművészetekben; az előbbieket pedig a szélesre nyitott út, a hatalom (a Birodalom), a gazdagság s a lélek adományai tették hasonlóképpen igen naggyá; emellett mindkettőjüket olyanná, mint akiket a közjó iránti azonos lelkesedés, az istenek iránti vallásos hit, a barátok és a haza iránti hűség lelkesített. Merész dolog lenne bizonnyal a mi gyenge [hitvány] századunk tetteit vagy írásait az övékével egybevetni, annál is inkább, mert mi magunk mind korunknál, mind neveltetésünknél, sőt még magatartásunknál fogva is nagyon keveset merítettünk a legnagyobb művészetből, ti. az emberek megismerésének és megítélésének művészetéből; de meg azért is, mert csak közepesen vagyunk járatosak a szépművészetekben. Amennyire azonban — akár a ködbevesző históriák tükrében, akár az antik írók olvasásából — szerény megítélésünk szerint összerakosgathatjuk: néhány járulékos megállapítást kell tennünk mind őket, mind saját magunkat illetően. Először is azt kell megfontolnunk, hogy az emberi ízlés mindenkor különböző volt, és sokban függ a kortól, az adott helyzettől, a helytől s a körülmények változatosságától; csaknem mindenkor ugyanez volt a sorsa a szépnek is. Vegyük fontolóra azoknak az időknek erkölcseit, szokásait, törvényeit; az akkori politikai alkotmányt, vallásukat, magánérdekeiket, végül életmódjukat, társas érintkezésüket. Maga az idő is, de e munkánk célja is, sőt szerény szellemi képességeink is nagyban megakadályozzák azt, hogy belebocsátkozzunk e reflexiók bővebb taglalásába. Legyen elegendő csak felsorolni, avagy legalább érinteni őket. Ami az ízlést illeti, senki sem tagadhatja, hogy az a jelenkoritól igen sok olyan járulékos dolgokban különbözik, melyek mégis nagyjelentőségűek. Mi nemcsak az antik kor embere számára annyira kedves szőke hajukat, hanem ruházatukat is megvetjük. Alig akad egyetlen eset is, amikor alkalmazhatjuk időmértékeiket, hasonlataikat, átvett seiket, melyeket pedig ők gyakorta használtak, s melyek kétségkívül igen sok kellemes szépséget tartalmaznak. Náluk egy testet alkotott a vallás, a politikai alkotmány és a magánérdek, és kölcsönös erővel tartották fenn magukat. Nálunk viszont egyik veszekszik a másikával, és gyakran kerül sor összecsapásokra. Ők szentül ragaszkodtak az őseiktől átvett erkölcseikhez és szokásaikhoz, s törvényeik védelmében gyakran feláldozták életüket, gyakran ontották vérüket. Mi váltogatjuk szokásainkat,elhagyjuk őseink erkölcseit, és megannyiszor áthágjuk törvényeinket. Vajon mi más emelte fel arra a magas csúcsra a görög és a római ékesszólást, mint a hazafiságnak az a szelleme, amelyet mi már nem ismerünk?! Mikor van nekünk alkalmunk arra, hogy szentélyeinkért és házi tűzhelyeinkért lángra gyúljunk? Vannak-e nyilvános ünnepségek, vannak-e közös könyörgések, diadalmenetek nálunk, hogy felszítsák lelkesedésünket? Mekkora eredményt ért el Horatius Maecenas oltalma alatt? Livia Vergiliust támogatta, s Terentius, aki kedves volt Róma nagyjai előtt, emiatt tudta nagyobb tökéletességgel megalkotni komédiáit. A mi századunk, ha nem veti is meg a tehetséges embereket, annyi bizonyos, hogy ilyen becsben nem tartja őket. Az ő világosságukhoz, tehetségük bővérűségéhez,

* A kor — mint F. J. ESCHENBURG Entwurf einer Theorie und litteratur der schönen Wissenschaften-jéből kitűnik — a *sensation*-t nevezte Empfindungnak, a *sentimen* -t Empfindniss-nek. L. B. CROCE: Storia dell'estetica per saggi. 1967. 147.

írásmódjuk nagyszerűségéhez, illetve kellemességéhez nagyban hozzájárult az, hogy ott ültek a köztársaság kormányrúdja mellett, az ő kezükben is ott volt egy-egy evező; ugyanakkor manapság a legtöbb kiváló elméjű írónak is alig jut hely a hajófenéken; és a vezérférfiak nálunk annyira el vannak foglalva mindennapi teendőik gondjaival, hogy alig tudnak valamicske időt is szakítani arra, hogy azt a múzsáknak szenteljék. És ámbár nem lehet azon csodálkozni, hogy az antik íróknál bámulattal szemléljük a sok kedvező hatású belső és külső körülmény nyomán kialakult gyönyörűséget és könnyed szépséget, de ugyanakkor az is csoda, hogy a mi jelenkori sivár helyzetünkben olyan sokféle írás lát napvilágot újkori szerzőktől, s ezek az írások teli vannak az ékesszólás virágaival, nagy gondolatokkal és súlyos szentenciákkal. Ugyanaz a természet ékesített fel bennünket is az övékénél semmivel sem alacsonyabbrendű tulajdonságokkal, amely őket is felékesítette; ám tőlünk az irigy sors elragadta az alkalmat. Mindenesetre: az antikvitás emberei bennünket nem tehetségben, hanem célkitűzésben múlnak felül; az egyetlen, amit irigyelnünk kell tőlük: a szabadság.

Szentjóbi Szabó László

(Fordította: *Kenéz Győző*)